

FÁBIÁN LÁSZLÓ

Egy fa talányos muzsikája

A HORTOBÁGYI ENDRE - ALBUMRÓL SZÓLVA

Fura dolog: olykor fenyegető, máskor fölvidító a rajtunk és körülöttünk rostokoló idő (mondjuk úgy: szubjektív tudatunk kreálta eseménysor), valamint a véletlennek titulált meglepetések, váratlanságok egymáshoz dörgölődése vagy egybecsapódása, mindaz, amit a szürrealizmus kapcsán távoli asszociációkként jegyzünk, de tekinthetjük egyszerűen meghökken(t)ésnek – akár könnyűszerrel magyarázható, akár mélylélektani turkálást igényel ok-okozat tisztázása; szóval különös (persze, nem rendkívüli), hogy amikor jó érzéssel, elégedettséggel és örömmel lapozgatom/olvasom a minap kezemhez eljuttatott képzőművészeti albumot: *Egy hiányzó láncszem* (alcíme: *Hortobágyi Endre festészete*), mellette kis könyvecske (esti olvasmányom) az ágyamon – borítóján Hencze Tamás festményével. Az albumban – Hortobágyi kapcsán – többször fölmerül Hencze neve, már csak közös „iskolájuk” (önképzőkö-rük? talán ez a pontosabb), a Zuglói Kör miatt, némiképpen modern festészetünkben elfoglalt helyük miatt csakúgy. Hencze elismert (Kossuth-díj) jelentős művészként halt meg 2018-ban nyolcvanadik életévében, a nála három esztendővel fiatalabb Hortobágyi húsz évvel korábban, 1998-ban, inkább csupán szakmai körökben ismert. Az utóbbi életművét megkésetten, ugyanakkor okos, tartalmas, sőt, esetenként tény-föltáró tanulmányokkal bemutató alapos műben az egyik lábjegyzet tudósít, hogy a 60-as években *főiskolai diploma nélkül a művészek nem kerülhettek be sem az Alapba (Művészeti Alap), sem a Szövetségbe (Képző- és Iparművészek Szövetsége)*. Nos, ez majdnem igaz, Hortobágyinak nem is lehetett diplomája, mivel a kulturális politika kirekesztette a főiskolai továbbtanulásból, kívülálló maradt egész életében. Viszont Hencze sem szerzett diplomát, nehezen jutott alaptagsághoz, de bekerült: a 70-es években már együtt zsűriztünk amatőröket, östehetségeket a Népművelési Intézet megbízásából. Vagyis a szelekció ugyanolyan trehány volt, mint az egész rendszer, minden ízében. Hortobágyi mellőzését mégsem minősíteném *rendszerhibának*, ahogyan elnézően Bánki Ákos teszi az album beköszöntőjében, politikai diszkrimináció, tehát aljasság volt, elkísérte szinte egész pályáján.

Mindenesetre az említett „apróságok” jobbára a kor levegőjének megidézésében kaphatnak némi jelentőséget, a gyönyörű könyv, az elvégzett munka megítélése szempontjából mellékesek, Úgy gondolom, mindössze kortársként, egykori résztvevőként illik hozzáfűznöm. A szép és egyéni hangú képelemzéseket, a művészi-alkotói pálya alakulásának gondos elemzését, legfontosabb állomásainak kijelölését találhatja az érdeklődő a kötetben. Ezek olyan erények, amelyekre a részletekbe menő további kutatások támaszkodhatnak, kell, hogy támaszkodjanak. Bánki Ákos és Schneller János szerkesztése sikeres vállalkozás, de ítélném akár leletmentésnek, hiszen tanúi lehetünk egykor reflektorfényben ragyogó pályák és eredmények kikopásának akár

a szakmai köztudatból, nemhogy egy alaposabban föltárt és *bevallott múlt* korrekciója tudományos (de főleg erkölcsi) program lehetne – teszem azt – egész huszadik századi művészeti életünk fölülvizsgálatában. Ugyan még hány *hiányzó láncszem* várhat földerítésére? A szerkesztők gondos látókörét jelzi, hogy Mészáros Flóra lényegre törő, noha vázlatos tanulmányát beválogatták a *francia hagyomány* egyik magyar festőjének, elkötelezettjének: Hortobágyi Endre művészetének bemutatásába. A művészettörténész a debreceni Modemben a közelmúltban zárult *Abstraction-Creation* kiállítás kurátoraként bizonyította érdeklődését, gazdag anyagismeretét a témában; főleg Martyn Ferenc közvetítő hatását festőnkre, lett-légyen az akár közvetett hatás.

És itt, a hatások bonyodalmainál késztetek engem némi töprengésre.

Abban – természetesen – magam szintűgy biztos vagyok, hogy Hortobágyi 1962-es megjelenése a Zuglói Körben túlértékelhetetlen fontossággal bír. Egyfelől olyan társaságba került, amelyben mindenkit a korszerű képzőművészet nemzetközi mozgásai, törekvései, irányai érdekelték, az akkoriban nehezen beszerezhető aktuális információkat keresték, esetleg forgalmazták, ha módjuk akadt rá. Másfelől többségük résztvevője (egyúttal persze elszenvedője) volt a merev, dogmatikus állami képzésnek, amely mindennapos harci föladatnak tekintette a dekadens (egyébként a legföületesebb jelző) nyugati művésztől megvédeni a „szocialista realizmus” egyedül üdvözítő pártosságát, elriasztani a fölnövekvő nemzedéket bomlasztó befolyásától. Nos, Hortobágyi nem nagyon sajnáhatta, hogy ezekről a kincstári ostobaságokról lemaradt, ám a konkrét mesterségbeli tanácsok hasznosak lehettek számára. A leghasznosabb és legmeghatározóbb minden bizonnyal találkozása és barátsága Molnár Sándorral, a kör vezetőjével, szellemi menedzselőjével (elnézést a nem éppen stílusos szóhasználat miatt), aki – és ezt most egyértelművé szeretném tenni – közvetítő és mérce volt az egész társaság számára. (Nem mellesleg valóban rajta keresztül jutottak el Hamvas Béla gondolatai a Zuglói Körbe. Jól emlékszem, noha mintegy fél évszázada esett meg, Molnár – kérdésemre – lehangoltan elmesélte, egy alkalommal elvitte a Körbe a Mestert, ám a társaság nem mutatott különösebb érdeklődést a szokatlan tanok iránt.) Bevallom, Molnár Sándor hívta föl a figyelmet Hamvasra és Kemény Katalinra, és juttatott nekem is gépiratos Hamvas-műveket, miképpen olvashattak ilyeneket a Zuglói Kör érdeklődői. (Emlékszem, Bak Imre – például – stúdiumszerűen földolgozta Hamvas maga számára hasznosítható elgondolásait.)

Mindennél lényegesebbnek tartom, és talán föloldja a hezitációt Hortobágyi tájékozódását illetően, hogy Molnár Sándor figyelemre méltó könyvtárral rendelkezett már akkor, minden olyan szakmát érintő jelentős dokumentáció (igényes nyugati kiadások) birtokában volt a kortárs nemzetközi képzőművészetből, aminek kötelezően ott kellett volna lennie művészeti főiskolák könyvtárában. Azt hiszem, nem én lehetek az egyetlen, aki megkerülhetetlennek tetsző (mára visszaigazolódott) nagyságokkal az ő könyvtárából ismerkedtem meg. (Az övéen kívül csupán a Fészek Klubnak volt igazán gazdag könyvtári anyaga – a felejthetetlen Molnár Éva szakmai tiszteessége és könyvtárosi mániákus bátorsága folytán –, egyáltalán nem véletlen, hogy ott böngésztek a drága kiadványokat a formálódó magyar avantgárd jelesei: Bak Imre,

Nádler István, Lakner László vagy Fajó János és mások.) És ugyancsak Molnár Sándor igyekezett visszaigazítani a reális kánonba számos kitagadott, a normatív esztétikától irtózó művészt, kommunista anatómia alá sorolt alkotókat. Elképzelhetetlen, hogy éppen Hortobágyi Endre, a fölfedezett és barát kimaradhatott volna ebből az aktív tájékozódásból.

Lehetséges ugyan, hogy személyesen nem találkozott Martyn Ferencsel, Molnáron keresztül ellenben gondos, elemző ismereteket kaphatott művészetéről. De még talán Gyarmathy Tihaméról vagy Lossonczy Tamáséról, akikkel barátja eleinte mester-tanítvány, majd kollegiális barátságban állt halálukig. (Én – például – Magyarász Imréről szintén tőle hallottam először.) Hortobágyi párizsi látogatása mögül ennyi esztendő után kihallani vélem Molnár szívélyes noszogatótását a személyes találkozásra Bazaine, Manessier, Bissière, Estève, Hartung, de Staël stb. műveivel. Nem tudhatjuk pontosan, kiket-miket látott Párizsban, bizonyos hatások ellenben jól kiolvashatók, ahogyan az album tanulmányai – ideértve Schneller bővebb dolgozatát, vagy Andrási Gábor élesszemű megfigyeléseit, beszélgetéseit Hortobágyival – ezek többségét föl-tárják. Lantos Ferenc, Keserü Ilona és a pécsiek kapcsolatára ugyan találunk utalásokat az albumban, azt hiszem azonban Lantos „országos” pedagógiai tevékenysége szolgálhat még meglepetésekkel a kutatásban; magam – például – személyes emléket őrzök debreceni kapcsolatáról Tilless Bélával, Martyn életművének népszerűsítéséről, konkrétan hatásáról Makoldi Sándor festő programjára. Ebben a hatásban, ahogyan Mészáros Flóra jelzi is, kimondva-kimondatlan áttételesen összegződik a francia lírai absztrakció gazdag tapasztalata, korszakos jelentősége. Magától értetődik, egy olyan tudatos és következetes festő, mint Hortobágyi Endre, személyes rokonszenvére talál igazolást.

1981-ben megjelent kis Molnár-könyvecskémben (a sorozat Hajdu István művészettörténeti fontosságú ötlete) Bazaine-t idéztem: *Képet alkotni nem jelenti azt, hogy zsákmányt ejtünk és nem jelenti azt, hogy kibúvót találunk. Igenis, maga a vadászat az alkotó, de azzal az előfeltétellel, hogy a kelepccékkel teli tévutak adják majd meg valódi formáját irányát. Ez az utunkban álló bokor, ez fog bennünket önmagunk számára felfedni. A kép a festő hosszú menetelése vak életünk sűrűjének mélyébe, a homályos gondolatok bozótja, amelyen keresztül arra törekszünk, hogy önmagunkat teljesen megtaláljuk.* (Fölhívnám a figyelmet a fogalmazás képiségének lírai természet-kötődésére, azaz festői munkássága szellemi ekvivalenciájára.) Elegendő átlapoznunk a Hortobágyi-album gazdag és igényes képanyagát, hogy a francia festő ars poeticájához illő szellemisége világossá legyen számunkra. Molnár gondolatai hasonló rugókra járnak. Azt hiszem, a 70-es évek Hortobágyi-képei (*Színes kompozíció, Vörös, kék kompozíció, Fonódó formák, Katedrális tanulmány*) állnak legközelebb Molnár Sándor azonos időszakban készült munkáihoz (ámbar a képkeret paralellogrammájából kilépésben, a formált vászonban – tudtommal – nem követte), ezek a képek azonban határozott, noha szabad formáikkal inkább utalnak Estève hatására, semmint Bazaine-éra. Az idézet azonban a hozzáállás, az alkotói etika rokonsága miatt érdekes.

(A történeti igazságszolgáltatás kívánja Molnár Sándor 1966-os Mednyánszky Terem-beli és 1968-as KFKI Klub-beli kiállításának megemléztetését, mint az új avant-

gárd magyar művészet fontos eseményét, az ideológiai terror föltörésének merész gesztusát. Nézetem szerint – mások mellett – Hortobágyira is hatott az akció; a Mednyánszky Teremben az album által dokumentáltan jelen volt.)

Molnár mindig nagyrabecsüléssel, szeretettel nyilatkozott Hortobágyiról és művészetéről, aki minden szellemi, esztétikai közösség mellett sem vált barátja epigonjává. Bizonyára elsők között találkozhatott Molnár markánsan megfogalmazott eszmeiségével. *A szellem örök erőihez való tudatos kötődés a hagyomány. Azonban emberi lét nincs időn kívül, és amikor az ember az időbe lépett, vállalta a feladatot, hogy megvalósítja és megformálja az időt* – mondja az utóbbi az említett könyvecskében, hogy aztán ebből logikusan levezesse az aktualitás kötelezettségét. Hortobágyi – kiolvashatjuk négy szenzibilis képelemzéséből (Rafaello, Kandinszkij, Csontváry, Koszta), vagy András Gábornak címzett párizsi beszámolójából (1978), amely a Fra Angelico, Braque, Goya, de Staël, Canaletto élményeit villantja föl –, szintén hitet tesz a hagyomány és az aktualitás megkerülhetetlen, szerves kapcsolata mellett. Nem fölszínesen kezelt formális jegyek határoznak logikus összefüggésükről, az esztétikai minőség fűz össze ábrázoló és elvont, reális és szürreális stb. műveket, de azok szellemi (alkalmasint: történeti) súlya. Molnár esetében – hadd hivatkozzam őt újfent! – grafikák száza rögzítik elvont képeinek látvány-elvű kiindulásait, illetőleg fokozatos absztrahálását. Ez a fajta lírai karakterű elvonatkoztatás úgyszólván mindegyik Hortobágyi műből is kitetszik. Schneller találóan emleget *motivumrejtő absztrakciót*, és dehogyan csak a *Zugliget* vagy a *Fa* című 60-as évek derekán készült emblematikus képekre vonatkoztatva, az egész életműre megállja helyét a plasztikus minősítés. Ahogy jobbra az Ecole de Paris idézett művészeinek törekvéseire szintén.

1985-ben az Óbudai Galériában nyílt Hortobágyi-kiállításához Molnár Sándor írt egy szöveget, amely ugyan nem hangzott el, ám világossá tette, hogy a festő azok közé tartozik, *akik a mozdulatlan és a valóságról lemaradt, ultrakonzervatív szellemű társadalommal szemben a korszerű és egyetemes művészet megteremtésén dolgoztak*. Pusztán már emiatt lényeges a *hiányzó láncszem* visszaigazítása a történetbe, a gesztussal együtt pedig az időszület megidézése, amihez legpregnansabban ugyancsak Molnár szavai citálhatók: *Ma* (mármint 1985-ben, noha hezitálok a megszorításban) *a művészet az, amelyben a valóság megjelenik, minden más a rögeszmék, a monomániák szenvedélytelen és személytelen démoni világában oszlik föl*.

*

Nos, ez a dolgozat nyilvánvalóan egy rangos kiadvány recenziójának indult. A recenzens azonban képtelen volt ellenállni a készítésnek, hogy ihletésére fölidézze emlékeit, illetőleg azokra hagyatkozó több évtizedes reflexióit. Mentségére a Fákó Árpád élményszerű könyvtervébe csomagolt szellemi csemege szolgálhat, amely remélhetőleg fölüt az élmény hatására tudományosabb megnyilatkozásokat mind veszteségeink, mind utólag fölszínre hozott értékeink sorsáról, kezeléséről. Persze, persze, magam csakúgy tisztában vagyok vele, mint a legújabb (Gödel utáni) matematikusok, hogy a bevezetőben emlegetett *véletlen* a világszerkezet része, bárhogyan bajmólódunk is vele...